

TIEN !

Kwadrant

Kwartaalblad van de Remonstrantse Gemeente
Twente, Jaargang 10, nummer 2, juni 2018

Redactie

Kirsten Slettenaar, Cor Langen en Henk van Wa-
veren

Doelstelling

Kwadrant is een Remonstrants kwartaalblad voor Twente. De naam slaat niet alleen op de verschijningsfrequentie, maar ook op de vier seizoenen, die jaar na jaar ons leven tekenen en kleur geven. Het tijdschrift beoogt het remonstrants gedachtegoed bekend te maken aan leden, vrienden en belangstellenden. Het tijdschrift is daarnaast gericht op lezers met een spirituele belangstelling. Kwadrant is een zusje van Passant, het maandelijks mededelingenblad.

Website

Uitgebreide informatie over de Remonstrantse Gemeente Twente en het blad Passant zijn te vinden op:

twente.remonstranten.nl

Abonnementen

Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment worden aangegaan. De abonnementsprijs bedraagt € 16,- per jaar voor 4 nummers inclusief verzend- en administratiekosten. Opgave bij: kwdr@xs4all.nl

Leden en Vrienden van de Remonstrantse Gemeente Twente ontvangen het blad gratis.

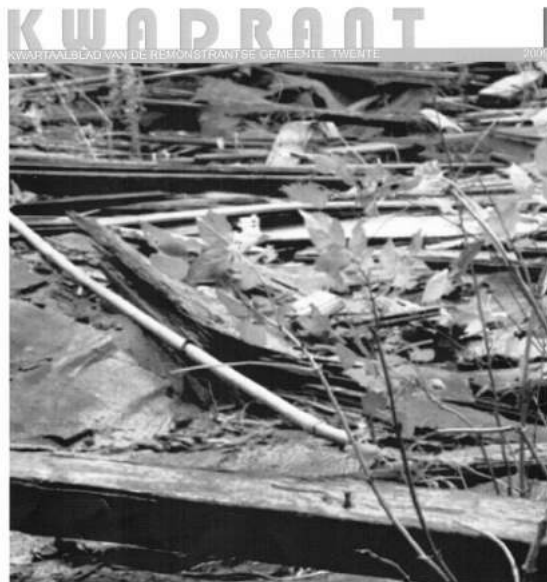
Belangstellenden kunnen een gratis proefabonnement aanvragen (4 nummers), adres: kwdr@xs4all.nl

Tekstbijdragen

De redactie stelt tekstbijdragen van leden, vrienden of belangstellenden zeer op prijs. De kopij past binnen de doelstelling van het blad en bestaat als regel uit maximaal 600 woorden. Zonodig kan de redactie auteurs vragen een bijdrage in te korten.

Inhoudsopgave

3. Redactioneel
4. Kwadrant en de vijf woorden
7. Leegte; een dialoog
11. Alles op zijn tijd
12. Woordzoeker
13. Zinprikker
15. Zomerontmoetingen

VERNIEUWING

Het Kwadrant: interview met Ria Spruit
Zinprikker is terug
De Twentse Basis. Doar knap iej van op!

TIEN! Het jubileumnummer

Henk van Waveren schreef in de eerste Kwadrant: 'Hef aan, mijn luit, want Kwadrant is uit'. Wie kon toen bedenken dat we nu al weer met de 10^e jaargang bezig zijn? Dat willen wij vieren met een jubileumnummer, tevens afscheidnummer want Marianne – de eindredactrice achter de schermen – en Henk vertrekken naar Rhenen, parel van de Utrechtse Heuvelrug. Wij missen Henk nu al als belangrijke inspirator, als officieuze hoofdredacteur en als de wat dwarse 'Zinprikker'. Er is ook goed nieuws: Paul Janse komt de redactie versterken. Je bent zeer welkom Paul!

Wat is een jubileum zonder terugblik en wie kan dat beter dan Marianne van Waveren? Zij toetst de ambities van Kwadrant aan de hand van vijf woorden: inspiratie, openheid, zorg, verbondenheid en geraakt worden. Het is een kritisch onderzoek aan de hand van de thema's en de inhoud van de tien jaar Kwadrant. Spannend!

Vervolgens zijn er twee mannen en twee dieren die met elkaar in gesprek gaan, de eerste wat zwaarder, de tweede wat lichter. De eerste dialoog gaat over het begrip leegte. Dankzij Dirk Oostelaar en Cor Langen ontmoeten oost en west elkaar. De tweede dialoog is die tussen uil en vos. Roos Boonstra – de Bruin putte haar inspiratie uit het boek Prediker: 'Alles op zijn tijd'. Het is een luchtig verhaal met diepe gedachten.

Er ligt ook een verbinding tussen de Woordzoeker over arbeid en de dialoog over leegte. 'Niets doen' is niet het paradijs op aarde. Lekker een beetje chillen was er niet bij voor Adam en Eva. Zinprikker neemt waardig afscheid met een prikkelende stellingname rond de #MeToo discussie. Daar valt in een lezersreactie vast meer over te zeggen.

Wij hopen nog vele mooie Kwadranten te mogen produceren.

De redactie

Levenskunst

Kwadrant en de vijf woorden

Marianne van Waveren

Vijf woorden in het Twentse remonstrantse beleidsplan van 2006 geven de beleidsvoornemens van de gemeente weer, schrijft redacteur en initiatiefnemer Cor Langen van het nieuwe blad Kwadrant in 2009. De twee bladen die het vroegere Taal en Teken vervangen, gaan de gemeente bijstaan in die ambitie. Passant, door Kwadrant altijd liefderijk aangeduid als 'zusje', is een paar maanden ouder dan Kwadrant. De maandelijkse Passant zorgt voor de interne communicatie. Het kwartaalblad Kwadrant richt zich op heel Twente. 'We willen met het blad lezers nieuwsgierig maken naar de Remonstrantse Gemeente, naar de mensen, de vieringen, de kringen, het remonstrants gedachtegoed. Het is tevens een middel om wakker te blijven en ons daadwerkelijk open te stellen voor alles wat er binnen en buiten de gemeente gebeurt'. Kwadrant is nu in

zijn tiende jaar. Maakte het blad zijn ambitie waar?

De redactie bestaat uit de dienstdoende predikant (Henk van den Berg tot voorjaar 2010, Foeke Knoppers, '010 – '015, Johan Goud, '015 – '016, Kirsten Slettenaar '016 –) en alle jaren de gemeenteleden Cor Langen en Henk van Waveren, eind 2015 tot begin 2017 versterkt met Luc Koning.

Kwadranten hebben een thema, verbeeld in een bijzondere afbeelding op de voorkant. Altijd vondsten van Cor Langen. Dat thema kan een landelijk of plaatselijk remonstrants jaarthema zijn, een actueel onderwerp, of aansluiten aan een lezing of cursus. Daarnaast altijd de min of meer vaste rubrieken, zoals de geïnspireerde Woordzoeker van de predikant, een vragende of knorrige Zinprikker, nieuws over het werk van de kerkenraad, gesprekken met commissies of met gemeenteleden en vrienden. En verslag over geestelijk leven elders in Twente. Losjes kun je die thema's verbinden met de volgende vijf woorden: Inspiratie, openheid, zorg, verbondenheid en geraakt worden.

Inspiratie

spel

het koninkrijk: droom of werkelijkheid

verbeelding en visie

remonstrantse spiritualiteit

rituelen te koop

levenskunst

God

de tijd

gidsen en goeroes

dankbaarheid

In *God (2013)* spreken vier theologen (Meijering, Nissen, Goud en interviewer Knoppers) over God ter inleiding op hun lezingen over 50 jaar theologie en kerkelijk leven, over wat er met God is gebeurd in Nederland en over literaire vermoedens van het goddelijke. De voorzijde van deze Kwadrant is een vurig rood (archetypisch?) kunstwerk. Vier foto'tjes van de opgewekte theologen sieren het artikel.

Remonstrantse spiritualiteit

Op de voorzijde echter van *Remonstrantse Spiritualiteit* (2014) zien we ds. Johan Goud, ernstig, peinzend, het hoofd gestut door zijn hand, achter een theekan en kopjes zitten. Ook ds. Pieter Korbee die aan het woord komt kijkt haast wat zorgelijk, ds. Marius van Leeuwen daarentegen heft de blik opgewekt omhoog. Ook dit gesprek met de redactie vormt een inleiding tot lezingen over het thema. 'Bij religie denken mensen aan bepaalde tradities, overleveringen, gedachten en handelingen die je moet doen of niet moet doen. Spiritualiteit staat in het teken van de persoonlijke ervaring' ...

'met remonstrantse spiritualiteit beland je haast onvermijdelijk in een spiritualiteit die verbonden is met woorden en gedachten. Hoe moet je anders remonstrants vormgeven?' (J.G.). 'Bedenk dat geloof ook altijd iets te maken heeft met ethiek, vormgegeven in een leven van liefde en verantwoordelijkheid, beseffende de noden van de wereld. Dat hoort ook wel erg bij het remonstrantse' (M.v.L). (In 2010 verwacht prof. Andries Hoogerwerf dat christelijke sociale ethiek houdbaarder zal zijn dan dogma's).

openheid

vernieuwing
foute keuzen

vertrouwen
huis van verhalen
vreemde mensen

De Twentse luchthaven is een hot item in 2009 (*Vernieuwing*). Kwadrant kon nog een gesprek voeren met de in 2010 overleden Marijke van Campen, van de Stichting Alternatieven Vliegveld Twente en vriend van de remonstrantse gemeente. Hoe kun je de voormalige vliegbasis transformeren tot een vliegwiel voor een economisch sterker en duurzamer Twente? En vergelijkenderwijs: hoe is dat met kerken? Een vernieuwingsproces of imitatie randstad of PKN?

'Vooruitgangsdanken is niet nu doen wat we al een halve eeuw geleden hadden moeten doen.'

zorg

healen of genezen
mijn God
een goede dood
liefde

Het thema '*Mijn God*' (2015) onder zorg? Past het niet beter bij '*God*' (2013) of '*remonstrantse spiritualiteit*' (2014)? Helemaal niet. Het bevat reacties op de landelijke reclamecampagne 'Geloof begint bij jou'. Ds. Pieter Korbee wijst naar de uitroep 'mijn God' in de psalmen: God is ver weg en je roept: mijn God, laat me niet in de steek! Luc Koning vraagt zich af waar het wonder van de religieuze beleving nu blijft? Ds. Johan Goud: 'uit een gesprek tussen veel ego's kan nooit een gemeenschap ontstaan'. Ds. Foeke Knoppers wijst naar Augustinus: een 'ik' in constructie dankzij de liefde. Ds. Henk van Waveren: mijn superieure God als verkooptruc? En toch: er is bij allen waardering voor de moed van waaruit de campagne is ontstaan.

verbondenheid

demonen: toekomst van christendom en engagement
onontkoombaar religieus of onafwendbaar seculier
religie zonder God?
dragen of verdragen: een lichte last?
jubileumnummer
hoop

Demonen (2010) denkt na over het kwaad in onze wereld. In *dragen of verdragen; een lichte last?* (2012) wordt de actuele discussie over islam en populisme ook in Kwadrant gevoerd. Het past bij het winterprogramma 'Verdraagzaamheid in de global village' en was deels een voorbereiding op de landelijke Algemene Vergadering van Beraad voorjaar 2013. Waardoor laten we ons inspireren als we proberen om verdraagzaam te zijn? Politicoloog prof. Hoogerwerf, voorzitter van Humanis- lam Enis Odaci en remonstrants predikant Lense Lijzen uit Groningen geven op verzoek van Kwadrant omschrijvingen van verdraagzaamheid en spreken over hun inspiratie. Is de evangelische opdracht tot verdraagzaamheid een last die niet zo licht is en een juk dat niet zo zacht lijkt als Mattheus suggereert? (Henk van Waveren). Een zware last was het voor de nergens passende, lelijke Reprobus uit de legende, die medemens wilde zijn maar aldoor werd afgewezen. Pas toen hij het al zwaarder wordende christuskind met zijn laatste krachten over de rivier droeg, merkte hij dat zijn last licht werd als hij naar het kind keek. Christoffor werd zijn erenaam – en de kerk schrapte hem tenslotte als heilige. Hij had immers niet bestaan?

Hoop (2017) past bij het gemeentebestuur (75 jaar). Doet hoop leven?, vraagt Bärbel Dorbeck – Jung zich af. Ze laat dode en levende filosofen en politici met elkaar een denkbeeldig gesprek voeren. 'Hoop is ergens voor werken omdat het goed is, niet alleen omdat het kans van slagen heeft' (Havel). Ook hier de verwijzing naar een lezing. De zeer levende Jan Terlouw zal spreken over zijn hoop voor onze wereld. 'Het is zo simpel.'

geraakt worden

onuitwisbaar aangedaan

het kwaad

je moet veranderen

stilte

de ziel

10 geboden

stilte

mystiek

Albert Schweitzer

Stilte is thema van twee Kwadranten. Dat lijkt me geen toeval. Foeke Knoppers (2013): 'Mediteren is het gaan van een weg die naar de stilte voert die zich openbaart. ... Bidden is als het mediteren, het gaan van een weg. ... Het is een stilte die ons ertoe kan brengen te zeggen 'hier ben ik, aanvaard mij zoals ik ben' of één waardoor wij open en ontvankelijk worden voor het spreken van God. 'Bidden', heeft Kierkegaard eens gezegd, 'is stil worden tot de biddende mens God hoort'. Cor Langen verwijst, ter inleiding op een lezing van dirigent en componist Jan Bijkerk, naar componist Michael Pretorius die in zijn compositie Psalm 130 de stilte gebruikt, zoals in de muziek na: Aus tiefer Not schrei ik zu dir – Herr Gott, erhoer mein Rufen'.

En *Albert Schweitzer* (2013)? Zou deze Kwadrant niet beter onder het woord 'zorg' passen? Misschien wel. Maar lees dan ook over Schweitzer als ethisch mysticus (Foeke Knoppers) en over Schweitzer en Bach (organist Dennis Vallenduuk).

Het bovenstaande is slechts een kleine greep uit een flinke stapel Kwadranten.

Stilte

En bij alles, genoemd of geciteerd, geldt absoluut wat Chris Doude van Troostwijk in *Mijn God* (2015) schrijft over citeren uit Rosenzweigs *De ster van de verlossing* (1919) dat één zin citeren, het boek geweld aan doet, wat geldt voor ieder boek: het is als een draad trekken uit een wollen trui.

En, maakt Kwadrant zijn ambitie waar? Ronduit ja! Er is stem en tegenstem, het zet aan tot nadenken, het verheugt het hart. En komt al dat moois waar je zou willen? Wie zal het zeggen, het is geen *facebook*, niemand weet wie er digitaal kennis van neemt. Het aantal gedrukte exemplaren is niet heel groot. Maar gezaaid wordt er, vast ook op goede grond. In een interview *jubileumnummer* (2017) sprak algemeen secretaris van de Remonstrantse Broederschap Joost Röselaers zijn lof uit voor de twee bladen in één gemeente. Voor de inhoudelijkheid van Kwadrant. In de gemeenten moet het gebeuren. En in het publieke debat.

Leegte; een dialoog

Dirk Oostelaar en Cor Langen

Wij stellen ons voor

Twee mannen die graag met elkaar in gesprek gaan. Ze zijn nogal verschillend, de ene met een oosterse en de ander met een westerse blik. Zij kozen een onderwerp dat voor beiden persoonlijk betekenis heeft. Het werd 'leegte'. Wij nodigen u uit hun gesprek te volgen. Wat zijn de overeenkomsten en waar liggen de verschillen?

Do is Dirk Oostelaar. Opgegroeid bijna zonder christelijke inspiratie. Moeder kwam alleen met het kerstspel naar de kerk en vader was humanist. Hobbyboeren is een van mijn activiteiten. Voor mij is er geen persoonlijke God en geen hiernamaals. Ik put vooral inspiratie uit oosterse filosofie en meditatie.

Cl is Cor Langen, remonstrant, actief op vele terreinen, opgegroeid in een christelijk gezin. Mijn ouders waren aan de hand van God op weg naar het hiernamaals. Bijna alles in hun leven stond in het teken van deze tocht. Voor mij is er ook geen persoonlijke God en evenmin een hiernamaals. Ik weet mij gedragen door een God. Ik put inspiratie en kracht uit de filosofie en bijbel.

Do

De aftrap

Cl. Leegte is een bijna ongrijpbaar fenomeen dat mij persoonlijk raakt. Het is een negatieve ervaring waar ik geen grip op krijg. Er is een auteur waar ik af en toe naar verwijs: Paul Tillich. Zijn *'De moed om te zijn'* (2009) helpt mij woorden te vinden voor de vage gevoelens waar ik last van heb. Later las ik van Awee Prins *'Uit verveling'* (2007). Hij beschrijft leegte als een fundamenteel menselijk probleem. Welke boekjes liggen er op jouw nachtkastje?

Do. Op mijn nachtkastje ligt *'De Celestijnse belofte'* van James Redfield uit 1996 dat ik steeds opnieuw lees en dat handelt over geestelijke evolutie-mogelijkheden voor individu en mensheid. Ook herlees ik regelmatig stukjes uit *'Niets is zo'* van Shunryu Suzuki (2002). Dit soort boeken geven mij, naast praktische meditatie-ervaringen, een feestelijk doel in mijn leven, een doel richting leegte. Kun je aangeven wat jou persoonlijk raakt bij leegte?

Cl. Er was eerst een onbestemd en vervelend gevoel dat ik pas later leegte heb genoemd. Het gevoel kan zich voordoen op het moment dat de dag begint.

Paul Tillich

Ik stap iedere morgen met goede zin uit bed. Er wacht mij een nieuwe dag met nieuwe mogelijkheden. Anders dan in mijn arbeidzame leven is de inhoud van de dag ongewis. Er zijn dagen met een gevulde agenda maar er zijn ook dagen dat dit niet zo is. Hoe vul ik zo'n lege dag? Er zijn genoeg nikserige en tegelijk belangrijke dingen die gewoon moeten gebeuren zoals boodschappen doen, ramen lappen, garage opruimen, stofzuigen, verjaardagskaart schrijven en struiken snoeien.

Wandelen, schrijven, kleinkinderen vermaken, mijn muziekverzameling bijwerken of een reisje plannen kan natuurlijk ook. Vervelen is echt niet nodig.

Toch ben ik bang dat het niet goed komt, dat ik de lege dag niet gevuld krijg. Het gaat niet alleen om die ene, bewuste dag. Er is een breder gevoel dat een geestelijk middelpunt verdwijnt, dat ik een 'centraal ik' verlies. Tillich noemt deze leegte het 'niet-zijn' of het 'niets'. Terwijl de dag nog steeds voor mij ligt heb ik het gevoel in een impasse te geraken. Prins gebruikt het beeld van 'losraken uit de stroom van de tijd'. Alles wordt 'om het even'. Een algehele leegte gaapt mij aan. Het 'niet-zijn' lijkt de winnaar.

Do. Voor mij betekent leegte in boeddhistische termen de afwezigheid van vormen. Er zijn natuurlijk wel tijdelijke vormen (een boom, een rots, een mens) en deze vormen lijken op zichzelf te staan maar ze bestaan niet onafhankelijk van elkaar. Een golf lijkt even een eigen vorm en identiteit te hebben maar verdwijnt als golf weer in de vorm van de zee. Dat is voor mij een beetje beangstigend maar daarna levert het me ook weer een gevoel op van verbondenheid met alles om me heen dat me steun geeft. Suzuki geeft een ander concreet voorbeeld:

'Als we ons eten helemaal verteren, wat gebeurt er dan mee? Het wordt omgezet, de chemische samenstelling verandert, en het doordringt ons hele lichaam. Onderweg sterft het in ons lichaam. Eten en voedsel verteren is ons eigen omdat we voortdurend veranderen. Dat organische proces heet 'leegte'. We noemen het leegte omdat het geen bijzondere vorm heeft. Het heeft wel een vorm, maar die vorm is niet blijvend. Terwijl hij verandert, houdt hij onze levensenergie in stand.'

Shunryu Suzuki

Cl De oosterse en de westerse leegte hebben zo op het oog weinig gemeen. Bij beiden valt er nog wel wat toe te lichten. Misschien is het handig met een voorbeeld aan de slag te gaan. Eerst nog een aanvulling op mijn blokje. Behalve leegte is zinloosheid een centraal begrip. Tillich ziet op de achtergrond van de leegte de angst voor zinloosheid verschijnen. De angst voor zinloosheid is de angst voor het verlies van wat in het leven van groot belang is, van een doel dat alle doeleinden zin en betekenis geeft.

Voorbeelden van leegte

Cl De leegte werd voelbaar nadat ik op mijn vijfenzestigste het einde van mijn arbeidsleven had bereikt. Ik was daar niet blij mee. Mijn werk in het onderwijs was voor mij van groot belang. Ik kon er veel creativiteit en energie in kwijt. De studenten inspireerden mij. Doorwerken kon helaas niet. Aanvankelijk was het niet-werken wel plezierig. De werkdruk en het gedoe rond de organisatie miste ik graag. Er was tijd om te lezen, te wandelen, mensen te bezoeken en nog veel meer. Zo maar op vakantie gaan buiten het seizoen is een ongekende luxe. Na een aantal maanden kwam de eerste leegte opzetten met gevoelens van onrust waar ik geen weg mee wist. Prins geeft mijn gevoel met een citaat van Goethe goed weer:

'Het is rampzalig, mijn energie is omgeslagen in een rusteloze traagheid, ik kan niet luieren, maar ik kan evenmin iets doen. Soms wilde ik dat ik een dagloner was, alleen om 's ochtends bij het wak-

ker worden het vooruitzicht van de komende dag te hebben, een drijfveer, een verwachting. Het gaat om de leegte, de ontzettende leegte die ik hier in mijn borst voel.'

Ik miste de positieve en de negatieve ervaringen om mijn leven vorm te geven. Ik had geen grip meer op mijn dagelijks leven. Hoe zit dit bij jou? Zijn er herkenbare ervaringen? Graag jouw voorbeeld van leegte.

Do. Ja, natuurlijk herken ook ik dat rusteloze, dat zoeken soms naar een invulling van een dag die bevrediging geeft. Want het drukt jou en mij en iedereen op de vraag waarom en waartoe we eigenlijk leven, een vraag waar religies al eeuwen lang antwoorden op proberen te geven. Het is dus herkenbaar en je hebt het moedig beschreven. Hoe zie jij het verband tussen leegte met inspiratie bij de remonstranten? Hieronder volgt mijn eigen concrete voorbeeld:

Iedere morgen loop ik naar mijn walnotenboom, leg mijn hand even op zijn stam en kijk omhoog. Ik probeer me dan voor te stellen hoe zijn sapstroom heel langzaam omhoog gaat en wordt verdeeld over de vele takken, takjes, bladeren, knoppen, noten. Tegelijkertijd is de boom bezig om wonden te overgroeien en mee te bewegen met de wind en om zich te verweren tegen insecten. Hoe krijgt zo'n boom dat allemaal voor elkaar? Bewondering komt dan als vanzelf in me op. Als ik die bewondering even laat bestaan ontstaat een gevoel van liefde en verbondenheid met de boom. Die verbondenheid overstijgt het verschil in vorm tussen ons.

De boom leeft, ik leef en wij beiden hebben ook de drang om te leven. Achter die verschillende vormen komt dan een beeld van leegte op, positief gevulde leegte als een energie-potentie waar alle vormen uit voort komen. Lao Tse (mogelijk 604-531 v. Chr.) maakte dit weidser met:

'Er was iets vormloos en volmaakt voor het universum werd geboren. Het is vreemd. Leeg'.

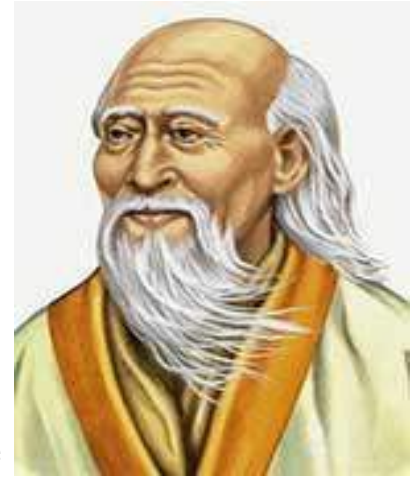
CI Dit is een kern. In het oosten is er de positief gevulde leegte en in het westen de negatieve leegte, het glas dat 'niet gevuld' is. De leegte brengt ons, je merkt het terecht op, bij de vraag 'waartoe wij eigenlijk leven'? Wij vinden het antwoord niet meer zonder een perspectief op het hiernamaals. Er zijn meer vragen. Is het mogelijk de leegte te vullen? Is verzet tegen de leegte mogelijk? Jouw inspiratievraag neem ik zeker mee.

Vragen en antwoorden

CI Er zijn genoeg mogelijkheden om leegte te bestrijden. Wij kunnen ons richten op genot, mediteren, reizen, aandacht schenken en hulp bieden aan de ander, lezen en studeren, sporten en nog veel meer. Het leegte-gevoel verdwijnt zodra ik actief ben in allerlei vrijwilligerswerk. Reizen helpt ook heel goed. Prins noemt deze voorbeelden 'symptoombestrijding'. We vernietigen de leegte niet maar bevestigen juist haar sluimerend bestaan. Na een vakantie zonder leegte ben ik nog maar net thuis of ik zie de leegte met een sluw lachje in de gang al op mij staan wachten. Prins adviseert het niet op te geven maar te volharden in een zoektocht.

André van der Braak stelde in Kwadrant (2014, nr. 4) terecht de vraag of het wel mogelijk is je leven zelf zin te geven. Op zijn best is het 'zin ontvangen'. Tillich denkt evenmin dat de angst voor de zinloosheid zo maar te genezen is want het is een existentiële angst.

Hij ziet een antwoord in 'de moed om te zijn'. Moed brengt hij in verband met zelfaanvaarding. Hij erkent dat moed kracht en een zekere vitaliteit nodig heeft. Het al dan niet hebben van die kracht is een gave. Moed is religieus gesproken genade.

Lao Tse

Wij hebben het dus niet zelf in de hand.

Moed is ook een terugkerend onderwerp bij een bekende voorganger van de remonstranten Foeke Knoppers. Op 3 september 2017 sprak hij in Hengelo over trouw en moed. Hij omschrijft moed als volgt:

'Ik zou geneigd zijn te zeggen dat je op het moment dat je moed betoont je eigenlijk daarmee zeggen wilt: wie ik ben, ben ik dankzij wat er in mij leeft aan liefde, hoop en geloof. Ik wil dat niet verloochenen, ik identificeer mij ermee'.

Het betonen van moed, zo zegt hij, vraagt altijd iets van ons. Geloof, hoop en liefde wordt pas werkelijk van onszelf als ze in staat zijn een vuurproef te doorstaan.

Er blijven vragen. Zijn deze antwoorden in staat de leegte en de angst voor zinloosheid te overwinnen? Tillich vindt dat wij de wanhoop niet moeten verstoppen. Aanvaarding opent de weg naar moed. Het geloof maakt de weg met de 'moed der wanhoop' mogelijk. Ik kan deze benadering niet zo gemakkelijk beamen. Ik zie meer in het advies de zoektocht voort te zetten, mij open te blijven stellen voor zinvinding en soms ook gewoon maar wat verstrooiing te zoeken.

Do. Een mooi richtinggevend citaat van Foeke Knoppers! Terecht dat je moed toevoegt als het gaat om het zoeken naar wegen om met leegte om te gaan. Wat bedoel je met moed? Is dat religieus gesproken genade? Ook hier komt wel een groot verschil tussen ons naar boven. Ik wil de leegte niet bestijden, zoals jij het noemt, maar juist opzoeken.

Alles op zijn tijd

Roos Boonstra –de Bruin

Lao Tse vraagt in zijn beroemde boek de *Tao Te King* of je je geest kunt weglukken van zijn rusteloze zwerftocht en bewaren in zijn oorspronkelijke heelheid. In die richting zoek ik het inderdaad, hoe moeilijk ook.

Als ik dat rusteloze zoeken naar invulling van een dag bij mezelf bespeur, dan stop ik juist met die zoektocht en probeer richting leegte te komen door alle vormen even los te laten. Dat is niet makkelijk, dat is hard werken. Hoe? Ik doe dat vooral door te stoppen met allerlei activiteiten en in plaats daarvan een tijdje aandachtig op mijn in- en uitademing te letten. Bij de inademing haal je als het ware de bruisende werkelijkheid naar binnen, bij de uitademing kun je richting leegte gaan dankzij het feit dat het heel moeilijk is om tegelijkertijd ook te denken. Probeer het maar. Op het moment dat je niet denkt vallen alle activiteiten van het ego even weg. Meditatie of alleen maar stil zitten en alles opmerken – maar niet vastpakken of benoemen – werkt dan als een soort schoonmaakbedrijf. Het lijkt erop dat leegte voor jou een beginpunt betekent en voor mij een eindpunt.

Stel dat jouw leegte en mijn leegte elkaar op straat tegen zouden komen, zouden ze elkaar herkennen? Wat denk je?

Cl Een goede laatste vraag. Wanneer de leegtes elkaar op straat tegenkomen, de een getooid met een wat esoterisch mutsje en de ander met een wat verkleurd filosofisch petje, groeten ze elkaar vriendelijk. In hun rugzakje zitten deels dezelfde spulletjes, maar laten we eerlijk zijn: ze leven in twee verschillende werelden. Ze blijven wel met elkaar in gesprek.

Uil vouwt zijn vleugels voor zijn borst, kijkt in de verte en zucht diep. Zo diep dat Vos, die onder de dikke boom ligt te soezen, er van opschrikt. 'Wat zucht je Uil, heb je zorgen of zo?' Uil staart veder dan ver en bromt: 'Ik heb gedachten Vos, diepe-gedachten.' 'Nou, bromt de vos,' als dat alles is, die heb ik zo vaak. Nu bijvoorbeeld denk ik eraan, hoe diep ik moet graven om een gang te maken die midden in het kippenhok van de boer uitkomt.' Uil schudt geërgerd zijn kop, kijkt Vos met zijn felle ogen bestraffend aan en zegt: 'Dat is geen diepe gedachte Vos, dat is een 'hoekrijg-ik-mijn-buik-vol' gedachte.' 'O', zegt de vos, die zijn ogen weer dicht doet, 'en wat noem jij dan een diepe-gedachte?'

Uil zwijgt een poosje, kijkt weer verder dan ver en zegt dan: 'Als ik doodga Vos, waarom heb ik dan geleefd? Ik bedoel, als ik toch doodga zoals alles en iedereen, waarom maak ik me dan zo druk om mijn nest netjes te houden en zo. Voor wie doe ik het allemaal Vos? Wie weet nog wie ik was als ik dood ben?'

Vos gaat er eens rechttop voor zitten, want deze gedachte is diep. Echt diep. Maar toch hoeft hij er niet lang over na te denken. 'Ik,' zegt hij snel, 'Ik weet wie je bent en ik weet wie je was als je er niet meer bent. Dan zal ik steeds aan je denken en je stem horen als ik er niet op zit te wachten.'

De vos grinnikt. Zo van, 'Vos, zou jij je niet eens nuttig maken, inplaats van onder de boom te liggen soezen! Maar dat is nou het verschil tussen jou en mij Uil. Jij maakt je overal druk om, jij wilt je overal mee bemoeien en ik zie wel. Alles op zijn tijd Uil.' Uil fronsst zijn wenkbrauwen. 'Hoe bedoel je, alles op zijn tijd?' 'Nou, precies zoals ik het zeg. Als ik honger heb is het tijd om op jacht te gaan. En als ik eenzaam ben is het tijd om een vrouwtje te zoeken. Dan komt de tijd van verliefdheid en dan komen de jongen. En dan een tijd van jachten en jagen om ze groot te krijgen Uil. Maar opeens zijn ze groot en gaan ze hun eigen weg. En ik heb weer tijd om alleen te zijn.'

Even is het stil en dan gaat hij verder: 'En nu is het tijd om met jou te praten Uil, want jij bent mijn vriend en jij wilt praten.' Vos staart nu ook in de verte en zo zwijgen ze samen een poosje. 'En als het mijn tijd is om dood te gaan Uil; dan begint voor de jongen van mijn jongen alles weer van voren af aan. Op hun tijd!' Uil knikt. Dat vindt hij een mooie gedachte. Dat alles weer opnieuw begint. Steeds weer. Als een wiel dat langzaam draait en waarvan de onderste spaak naar boven klimt en dan weer langzaam zakt. Tot hij onderaan is en dan weer door. Opeens ziet Uil zichzelf toe hij klein was in het nest zitten. Samen met zijn zusje en terwijl zijn moeder op jacht is, zit zijn vader op een tak hoog in de boom. Hij staart in de verte, verder dan ver. 'Mijn vader,' denkt Uil. 'Mijn vader die zo wijs was en zo mooi vertellen kon, zat ook vol diepe gedachten. Wat jammer dat ik me daar maar zo weinig van herinner.' Opeens gaat hij rechtop zitten, hij spert zijn ogen wijd open en zegt: 'Vos, we moeten ze opschrijven!' Een beetje sulig kijkt de vos de uil aan. 'Wat?' 'Onze diepegedachten,' zegt de uil 'als we die opschrijven, dan kan iedereen die lezen. Dan hoeft niet iedereen die zelf te bedenken, steeds weer opnieuw en opnieuw! Dan kunnen ze dóór denken!' Vos kijkt alsof hij het idee van Uil een goed idee vindt. Maar na een poosje zegt hij: 'Je vergeet een ding.' 'En dat is,' zegt Uil? 'We kunnen niet schrijven,' zegt de vos. 'En al zit jij nou vol wijsheid, volgens mij kan jij het ook niet.'

Da's waar,' zucht Uil, 'maar daar moet wel wat op te vinden zijn. Laten we er eerst nog maar een paar bedenken. En als we een boek vol diepe-gedachten hebben gaan we bedenken hoe we ze opgeschreven krijgen,' Ze kijken elkaar aan en knikken tevreden. Dat is een goed idee: Alles op zijn tijd!

Eerder gepubliceerd in De Kandelaar zomer 2002 bij het thema Prediker

Woordzoeker

Kirsten Slettenaar

In deze woordzoeker aandacht voor de woorden arbeid en werk. Twee woorden die over hetzelfde gaan, maar toch net een andere connotatie hebben. *Arbeid* heeft meer iets van zwoegen, zwaar werk, ploeteren in het zweet des aanschijns. Arbeiders hebben lichamelijk zwaar werk. Je hebt het niet over slavenwerk, maar over slavenarbeid. *Werk* is wat luchtiger, fysiek minder zwaar. Al kan werk ook zwaar zijn in de zin dat je er overspannen van kunt worden en dat het veel van je kan vragen, werk is ook prettig, geeft mogelijkheden tot ontplooiing en ontwikkeling. Vrijwilligerswerk is een mogelijkheid om goed te doen voor anderen.

Zinprikker:

zin of onzin?

Dit onderscheid heeft vast ook te maken met tijden waarin de christelijke kijk op zaken onze taal en cultuur nog flink beïnvloedde. Arbeid werd beschouwd als straf voor de zonde: 'Zwoegen zul je om van de akker te eten. In het zweet zult gij werken voor uw brood'. Dat lezen we in het derde hoofdstuk van het boek Genesis.

In het hoofdstuk dat daaraan voorafgaat, staat te lezen dat God de mens in de tuin van Eden plaatste om hem te bewerken en te beheren. In die visie heeft God de wereld niet eens en voor altijd geschapen, maar is Hij de wereld aan het scheppen samen met de mensen.

Paradijselijk lijkt voor veel mensen de staat van het 'niets doen'. Niet arbeiden, niet werken, maar heerlijk ontspannen, relaxen, chillen zoals dat tegenwoordig heet. Lekker op vakantie, Netflixen, spelletje op de Ipad, boekje lezen, puzzeltje maken – het klinkt als het paradijs op aarde.

Wat opvalt in de tekst is dat er helemaal niet zo'n paradijselijke rust heerste in het paradijs. Het leven in het paradijs bestond niet in een zalig niets doen. Volgens het Genesisverhaal konden Adam en Eva de wereld bewerken en beheren als een paradijs omdat ze in harmonie leefden met Gods scheppende werk. Toen die harmonie verbroken was werd hun werk een moeizame, slafelijke arbeid.

Het schijnt me toe dat als deze invalshoek meer uitgangspunt zou worden in wat wij bestempelen als 'werk', er minder verlangen zou zijn naar 'niks doen'. Want het werk zelf geeft dan al voldoening als dat gebeurt vanuit harmonie met de schepping en alles wat dagelijks tot ontstaan komt.

Wat uw gedachten het laatste half jaar bij de #metoo-actie geweest zijn, zal wellicht mede afhankelijk zijn geweest van uw eigen ervaringen. Je kunt natuurlijk niet anders dan blij zijn dat slachtoffers van seksueel geweld daartegen in opstand komen, ook in de wereld van film en showbusiness, de kerk en het onderwijs.

Toch kan ik niet los raken van de gedachte dat er in die hele #metoo slipstream ook iets verloren dreigt te gaan dat we sinds de seksuele revolutie van de zestiger jaren gewonnen hadden. Het onbevangen besef dat lust, liefde en voortplanting aspecten zijn van seks, die niet alleen in combinatie maar ook afzonderlijk waardevol zijn. Dat wisten de oude Grieken al, dacht ik

Maar zó probleemloos was dat ook weer niet, begreep ik uit het artikel 'Allemaal bi in Athene?' van Sam Janse in Trouw van 26 april 2018. De Grieken spraken niet over seksualiteit maar over erôs of over aphrodisia. Een liefdesverlangen dat alle kanten op kon. Het kon zich zowel op vrouwen als op mannen richten. De oude Grieken zouden verbaasd zijn over onze indeling van mensen in heteroseksuelen en homoseksuelen. Alsof je de wereld opdeelt, schrijft hij, in aardappeleters en rijsteters. Natuurlijk waren die verschillende keuzen en smaken er toen ook, maar die werden niet beslissend geacht voor je persoonlijkheid. Bovendien zijn er ook mensen die afwijzend rijst eten én aardappelen. Het lijkt dus nogal eenvoudig: in de Oudheid was seksualiteitsbeleving heel vrij, maar toen kwam het christendom en dat heeft alles met taboes beladen. Terug dus naar de Oudheid met zijn vrije seks voor hetero en homo. Maar dat is volgens Janse toch te eenvoudig gedacht. Wat in seksuele aangelegenheden toelaatbaar is wordt in Athene niet bepaald door het geslacht van de persoon met wie je naar bed gaat, maar door diens positie. Dus toch weer ook daar een kwestie van macht. Goede seks is bij ons iets tussen twee mensen die allebei wat met elkaar willen, en wel ongeveer hetzelfde.

Ze moeten het in elk geval met elkaar eens zijn. Dat concept zoeken we in Athene tevergeefs. Seks is daar nooit iets tussen gelijkwaardige partners. Al zijn er bij uitzondering wel voorbeelden te vinden van gelijkwaardige verhoudingen tussen de partners. Zeker in de Romeinse keizertijd komt daar geleidelijk meer aandacht voor. Maar door de bank genomen gaat het in de Oudheid toch om een asymmetrische verhouding waarbij de één een man is met macht en invloed, en de ander een ondergeschikte: vrouw, slaaf, hoer of knaap.

Veel liefhebbers van de Oudheid betreuren het dat deze vrije en schone cultuur de afslag naar het christendom heeft genomen. Anders hadden we nu niet met zoveel taboes gezeten. Maar als de Oudheid zonder christendom was doorgelopen naar onze samenleving was er evengoed een emancipatieproces nodig geweest, namelijk van alle partijen die in de antieke seksualiteit onderlagen. Janse citeert iemand aan het begin van het christendom, die vaak als vrouw- en homo-onvriendelijk wordt weggezet en recentelijk nog in NRC een 'bijbelmacho' genoemd werd: Paulus. In zijn eerste brief aan de gemeente van Korinthe schrijft hij over het huwelijk: 'Een vrouw heeft niet zelf de zeggenschap over haar lichaam, maar haar man'. Dat is precies wat we vanuit de Oudheid kunnen verwachten. Maar de zin is nog niet af: '...en ook een man heeft niet zelf de zeggenschap over zijn lichaam, maar zijn vrouw'. Dit is voor veel Griekse en Romeinse oren schokkend. Dit is een woord waar de mensheid langer dan tweeduizend jaar mee vooruit gekund zou hebben. Beide zinsdelen leveren samen de symmetrie die we in veel teksten uit de Oudheid missen. Man en vrouw leven met elkaar en respecteren elkaar in hun wederzijdse seksuele verlangens.

Om vrouwen (en kinderen) te beschermen tegen ongewenste zwangerschappen en soa's heeft het

christendom promiscuïteit ingedamd door seksualiteit alleen binnen een strak gereguleerd huwelijk toe te staan. En daarmee groeide van lieverlede het geloof dat ook zonder die noodzaak in Gods oog seks buiten het huwelijk zondig was. Dat leidde in de kerk tot een zekere lustvijandigheid en scrupuleuze preutsheid die veel levensvreugde onnodig vergaldd heeft. En het zou jammer zijn als dat in onze tijd opnieuw gebeuren zou.

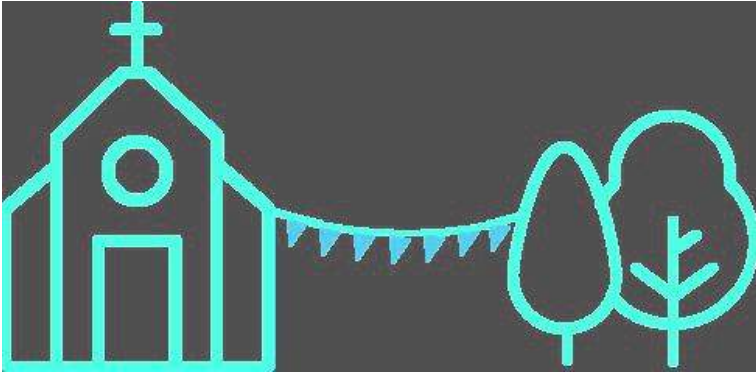
Toen halverwege de vorige eeuw conceptie en soa's beter te voorkomen werden, begonnen de seksuele zeden weer aanzienlijk lossier te worden. Maar de laatste decennia brak het besef door dat macht en dus ook machtsmisbruik over het hoofd gezien was als belangrijke factor in seksuele relaties. Na de aanvankelijke vreugde over de seksuele bevrijding lijkt er een nieuw puritanisme voor de deur te staan. En dat valt te betreuren. Want zoals macht alles wat mooi is corrumpeert, bederft het uiteraard ook een vreugdevolle en ontspannen seksualiteitsbeleving. Dat bederf krijg je niet met puritanisme de wereld uit maar met bestrijding van machtsmisbruik op alle fronten. En die ligt ook vandaag nog wel vaak maar zeker niet altijd bij mannen. Juist nu vrouwen én mannen meer dan ooit gelijkelijk van seks kunnen genieten zou het zonde zijn om machtsmisbruik met puritanisme te bestrijden.

Wat vindt u: Zin of onzin?

Reacties naar de redactie: kwadr@xs4all.nl
of Kwadrantredactie:

De Koperwiek 54, 7609 GS, Almelo

Zomerontmoetingen

Woensdag 4 juli: **Jan van Gijssel 'Hoe duurzaam zijn wij?'**

Tegenstrijdigheden in ons denken en doen. Er gaat geen dag voorbij of je hoort, ziet en leest over duurzaamheid, biologisch en ecologisch. Maar handelen wij ernaar? Of kiezen wij wat ons past en/of uitkomt! Hoeveel vooroordelen hebben we in onze eigen interpretatie? Vele voorbeelden uit ons dagelijks leven en handelen geven ons aanleiding om over na te denken.

Woensdag 18 juli **Willemina Bakkenes over kleur**

Het gaat over verschillende aspecten van kleur, bijvoorbeeld het gebruik ervan, de werking van kleur op kleur, de natuurwetten die in kleuren zitten en kleur hun eigen karakter en kenmerk geven. Verschillende grote kunstenaars hebben het over het begrip kleur gehad zoals Steiner en Goethe. Wij nemen kleur in ons leven waar, maar ervaren het als gewoon en wij leven ermee. Toch is het een heel belangrijk fenomeen. De enorme regenboog die Noach zag ervaart het menselijk brein als een belangrijke archetypisch gegeven waar we van alles aan verbinden, positieve gedachten zoals vrolijkheid en vredelievendheid. De kleuren van de regenboog zijn teruggevonden diep in de aarde. Dat is een wonder. Zo horen hemel en aarde bijeen.

1 augustus **Sholem Aleichem in Lviv;**

een reisimpressie uit de Oekraïne. Wie kent niet de humoristische schrijver Aleichem (1859 – 1916) van de musical Fiddler on the Roof en de Nederlandse versie Anatevka? Cor Langen ging in Lviv op zoek naar sporen van de Jiddische schrijver. Hij vertelt ook iets over zijn belevenissen in Slowakije. Er zijn foto's, video's en muziek.

15 augustus **Rondleiding synagoge Enschede**

We gaan naar de mooiste synagoge van Nederland. Er is een groepsrondleiding geboekt op 15 augustus, 10.30 uur. Een enthousiaste gids vertelt over de geschiedenis en de wetenswaardigheden van het karakteristieke gebouw.

Let op: het gaat om een groep van maximaal 10 personen. De kosten zijn €5,- per persoon. U kunt alleen deelnemen na opgave – vóór 12 augustus – bij Iris Kraak, info@iriskraak.nl

Toegang vrij

Tijd: 10.30 – 12.00 uur

Plaats Remonstrantse Kerk, Woltersweg 11, Hengelo

Alleen voor de synagoge is opgegeven vooraf noodzakelijk.

Wie wij zijn:

Remonstranten is een geloofsgemeenschap van mensen die zich aangesproken voelen door een geest van openheid, vrijmoedigheid en verdraagzaamheid die:

- ruimte biedt voor de ontwikkeling van de eigen spiritualiteit
- een stimulans wil zijn om de eigen ervaringen met anderen te delen en vragen van geloof en samenleving met elkaar te bespreken
- het van belang vindt dat men omziet naar elkaar.

Zoals wij in onze beginselverklaring uitspreken, willen wij God eren en dienen en is onze geloofsgemeenschap geworteld in het evangelie van Jezus Christus. Wij kennen geen bindende geloofsbelijdenis.

Onze traditie kenmerkt zich door het verlangen in contact te blijven met de ontwikkelingen op het gebied van wetenschap en cultuur. De Remonstrantse Gemeente Twente is één van de 46 remonstrantse gemeenten in Nederland.

Iedereen welkom bij onze kerkdiensten, lezingen, cursussen en andere activiteiten.

Kerkgebouw

Adres: Woltersweg 11, 7552 DA Hengelo

Predikant

ds. K.J.G (Kirsten) Slettenaar,
tel. 074 - 357 42 76
e-mail: xbirds@wxs.nl

Interim voorzitter:

Mw. J.J. van Gijssel-Boxem
tel. 0548 - 617654
e-mail: gijsbox@hetnet.nl

Secretaris

Mw. J.N.J. Mulder
tel. 053 4356022; 06 20038222
e-mail: cobimulder3@gmail.com

Penningmeester

Mw. T. Lotgerink Bruinenberg - van der Weide
tel. 053 4787271
e-mail: tvanderw@live.nl

Adres voor allen: Woltersweg 11, 7552 DA Hengelo

Website: <https://twente.remonstranten.nl>